

Феминативите во македонскиот стандарден јазик низ призма на публицистичкиот стил

СИМОН САЗДОВ
(Скопје)

Разликата по пол е фундаментален факт на човековиот живот и не изненадува фактот што таа е одразена во јазикот. Имено, на јазичен план таа биолошка бинарна опозиција нашла свој одраз во опозицијата по род, која опфаќа, меѓу другото, значителен број, главно истокоренски, именки, противставени според разликата во значењето: именки од машки род што означуваат суштества од машки пол, од една страна, и именки од женски род што означуваат суштества од женски пол, од друга страна. Оние именки од женски род што, ексклузивно или со едно од своите значења, означуваат лица од женски, но не и од машки пол ги нарекуваме феминативи.

Во оваа статија ќе се осврнеме на феминативите од аспект на нивното присуство во весниците во Република Македонија. Значи, се работи за публицистичкиот стил, или, поконкретно, новинарскиот по-стил.

Пред да преминеме на поставената задача ќе се задрееме на статусот на граматичката категорија род во македонскиот стандарден јазик. Познато е дека јазиците низ светот, одразувајќи ја надворешнојазичната содржина, на еден или друг начин, ја регистрираат разликата по пол. Факт е, меѓутоа, дека одделни јазици тоа го прават на различен начин, во директна зависност од нивната специфична граматичка структура. Така, колку за илустрација, во турскиот јазик нема посебен збор за “брат” или за “сестра”, туку двете

значења ги покрива зборот *kardeş*. За да се направи разликата што во македонскиот, англискиот и др. јазици е лексикализирана, тој збор мора да се комбинира со други зборови. Во турскиот јазик, значи, не е лексикализирана оваа разлика, туку на истата се укаеува со колокација, т.е. со синтагматска модификација. Во македонскиот јазик, како впрочем и во другите словенски јазици, разликата меѓу лицата од машки и женски пол по правило е лексикализирана. За разлика од некои јазици, во кои родот е маргинална граматичка категорија, во македонскиот јазик оваа категорија е мошне значајна, и тоа во два погледа: 1. при согласувањето во рамките на именската синтагма; и 2. при согласувањето во рамките на реченицата (меѓу подметот и прирокот). Родот на именската синтагма зависи од родот на нејзиниот конститутивен член (најчесто именка), а другите членови на именската синтагма се приспособуваат кон родот на конститутивниот член, согласувајќи се со него по форма. Инаку, согласувањето по род во рамките на именската синтагма се спроведува далеку подоследно отколку согласувањето по род во рамките на реченицата.

Имајќи го предвид фактот дека во весниците различно се пишуваат прилозите на различни теми, моееме да ги разгледаме феминативите и низ призма на тематското раслојување на јазикот. Во македонските печатени гласила моееат да се издвојат рубрики за надворешна и внатрешна политика, економија, културен и забавен живот; потоа огласи, некролози, реклами, спортски вести, преглед на телевизиската програма. Токму по овој редослед во македонските дневни весници се распоредени наведените рубрики (исклучок би биле рекламите, кои се простираат низ целиот весник).

И без некоја задлабоченост, моее да се забелее дека бројот на феминативите се зголемува со оддалечувањето од почетокот на весникот. Така, политичката и економската рубрика, по правило, содреат најмалку феминативи. Тоа, сепак, не значи дека феминативите отсутнуваат од овие рубрики: *Министерката за одбрана на Финска Елизабет Рен, идниот месец ќе се повлече од својата функција...; На својот пати претседателот Ченго се зајре и во Кавадарици придружен од секретарката на главниот одбор на НОМС, Василка Дуѓанова...; Премиерката на Република Турција, Тансу Чилер, во интервјуто...; ...судијката Николовска-Цаца вели – иариите не се најважни...; Министерката Софија Тодорова претиладнејто го вестта*

за отстаивањата на деканот Пејров се среќава со ректорката Радмила Киријанова.

На страниците посветени на културниот и забавниот живот, како во Македонија така и надвор од неа, се забележува солиден број феминативи. Денес, во 18 часот ... ќе биде промовиран комичкиот дискот на виолончелистката Душка Тасеска. Убавицата од "Беверли Хилс" веќе осум години е вежбаријанка. Со тоа се слоеува и Дебора Кер, ветеранката на холивудското илустрирање. Манекенка, артистка и сега вицепрејседателка на уледната козметичка куќа Ланкастер, Изабела Роселини тврди дека никогааш досега не била толку среќна.

Бројот на феминативите значително се зголемува во некролозите. Причината е јасна: починатата е нечија мајка, баба, свекрва итн., а многу често од неа се збогуваат нејзините ќерки, снаи, внуки, пријателки итн.

Исклучително голем е бројот на феминативите во огласите: Издавам соба за самица.; Барам аквизиционерки за продажба на ексклузивна биеурија.; Ајсолвенка на педагозија дава часови...; Асистентка-физиотерапевт бара асистентка, не мора да познава масаеа.; Агенција Сјенс нуди и бара биситерки, домашни помошници...; Барам млада искусна шоферка со соодветно возило за одредено време.; Барам снајдерка со големо работно искуство.; Дипломирана правничка бара работа.; 22 год. трговка бара работа во колонијална продавница.; Економистка бара работа.; ЈЗО Завод за нефрологија бара 2 сервирки-садомијачки и 1 чистачка со 8 одд., ...; Здравствен дом Гоце Делчев бара 1 хигиеничарка-перачка во здравствена станица...; ПТТ Најан бара 1 продавачка...; ПП Сјекшра, с. Лабуншица бара 2 сикерки...; КДУ Димче Мирчев бара 2 негувајелки... и многу други.

Феминативите се, исто така, мошне присутни и на страниците посветени на спортот. Тоа е последица, пред сè, на начинот на кој се организирани спортските натпреварувања – во две конкуренции: машка и женска. Секако дека најсоодветен и најекономичен начин за означување на спортските се феминативите: На 13 години Мушола беше најдобра фудбалерка на Мозамбик.; ...им укажа доверба на сите одбојкарки.; На првата табла нашата шампионка Габриела Коскоска првото ја разнесе велемајсторката Зајцева.; Тоа е интернационалната Најалија Дериваско, членка на повеќекрат-

ниот европски првак Сјарџак од Киев и репрезентативка на Украина.; итн.

Феминативите се посебно функционални кога станува збор за странска спортистка, чие име (и презиме) е непросирно во однос на полот: *Кинеската атлетичарка Сун Каијун повторно го собори својот рекорд...; Американската скијачка Пикабо Сјриџ и поинаму доминира на трките во Сиуси...*

Едно специфично проширување на значењето на феминативите во рамките на спортските прилози е поврзувањето на спортистките со дејноста на спонзорот на нивната екипа: *"Штедачкиите" имаа проблем: Пелистер ТАТ - Млаз 31:25. Спонзорот "ТАТ" е штедилница, па оттаму "штедачкиите"*.

На крајот на весникот доаѓа прегледот на телевизиската програма, во чии рамки обично е присутна кратката содржина на филмовите. Многу феминативи се присутни токму на ова место: *Во овој филм станува збор за една авиоштојерка која сака да стигне до ранчој...; Една девојка е бемисијерка во домој на еден лекар.; Лин Стивенсон, Моли Велан и Џеси Џаворски – три џанки од полицискиот оддел во Пинсбург...* Причините се јасни: голем број протагонисти, веројатно барем половината, се лица од женски пол, па логично е нивниот пол да биде сигнализирани. Во функција на информирањето е во кратката содржина точно да се определат улогите во филмот, при што полот на лицата има особена ваеност: *...и Деми Мур, во улога на агресивна шефица која сексуално го искористува својот слубеник...; ...тој конечно ја освои својата цимерка Алисон...*

Интересно, се чини, е да се побараат причините за регистрираниот распоред на феминативите на страниците на весниците. Најпрво, одговорот треба да се побара во надворешнојазичната реалност. Имено, жената и ден денес е значително помалку присутна во политиката и економијата од маеот. Таа е помалку присутна и во спортот, но односот не е толку неповолен за жената. Секојдневно жените ги освојуваат спортовите кои донеодамна им припаѓале исклучиво на маеите. Колку за илустрација: на штотуку завршеното Светско првенство во пливање и ватерполо во Перт за првпат го регистриравме феминативот ватерполистка, како резултат на првиот натпревар на жените во овој спорт на светско ниво: *Во најпреварој меѓу Италија и САД поусиешни беа италијанските ватерполистки.* Од Зим-

ските олимписки игри во Нагано, кои се во тек во времето кога ја пишуваме оваа статија, произлезе уште еден феминатив: *Хокеарките на Канада беа ѝоусѝеши од домашниѝе хокеарки.*

Меѓутоа, надворешнојазичната реалност, се чини, не е единствена-та причина за слабата застапеност на феминативите во написите за политика и економија. Имено, не е мал бројот на македонските родени говорители кои се колебаат во ситуации кога зборуваат или пишуваат за женски лица: дали да каеат, на пример, *ѝурскиот ѝремиер Тансу Чилер, минисѝерот Софија Тодорова, рекѝорот Радмила Киѝријанова*, или, пак, *ѝремиерката Тансу Чилер, минисѝерката Софија Тодорова, рекѝорката Радмила Киѝријанова* итн. Имајќи го предвид погоре каеаното за согласувањето по род во македонскиот јазик, првонаведените примери (*ѝурскиот ѝремиер Тансу Чилер ...*) ги оценуваме како неграматички со оглед на отсуството на согласувањето по род.

Што е тогаш тоа што го условува присуството на вакви примери во дневните весници? Ова прашање го разгледува Бл. Корубин, истакнат македонски лингвист, кој вели: "... има ред такви случаи кога именката со која се именува некоја титула, звање, занимање, професија, функција и сл. е, по правило (барем на официјалниот, неутрален стил и текст, во официјалната, неутрална употреба) во машки род и кога се однесува на лице од женски пол..." (Бл. Корубин, 1984: 10). Понатаму, задредувајќи се конкретно на именките *ѝреѝседаѝел* и *ѝреѝседаѝелка*, Корубин вели: "Во еден текст неутрален, стилски необоен, слубен, официјален, без посебни ситуациски услови и сл. именката ќе оди во машки род. (...) Но мое да се создаде ситуација – во определени општествени средини, потесни или пошироки, па и многу широки ... - што се карактеризира со еден посебен однос... кој дозволува извесна модалност во изразувањето. Тогаш таа модалност во случајот се изразува и со употреба на именката во формата за женски род. Мое, на пример, во една расправа на седница на Извршниот совет или дури и пред Собранието на СФРЈ некој од учесниците да рече: *Како ѝѝо рече нашиѝа Преѝседаѝелка* – при што се напушта, во извесна мера, стого официјалното ниво на изразот, и се внесува еден однос и една атмосфера на блискост, дури и на другарство или слично нешто... Истиот тој однос мое да најде соодветно место и во еден новинарски напис... Според тоа, во првиот случај (со *ѝреѝседаѝел*) имаме неутрална немаркира-

на употреба, а во вториот (со *йрејседайелка*) – стилски обоена, модална, маркирана употреба.”

Погоре наведените цитати, како што моее да се забелееи, им припишуваат на феминативите како припадници на еден зборообразувачки модел едно експресивно значење наспроти соодветните парници од машки род, од кои феминативите во најголемиот број случаи се изведени со помош на суфиксот *-ка*. Под експресивно значење подразбираме такво значење кое ги изразува верувањата, односите и чувствата на говорителите. Тука, моееби, моее да се бара причината за присуството на изрази од типот на *йурскиоѝ йремиер Тансу Чилер, минисйероѝ Софија Тодорова, рекйороѝ Радмила Кијријанова* итн. на страниците на македонските дневни весници. Сепак, не само што, како што веќе рековме, овие изрази ги оценуваме како неграматички туку и не се слоуваме со оценката дека феминативите во современиот македонски стандарден јазик моее да се окарактеризираат како стилски обоена лексика и тоа на ниво на зборообразувачки модел. Попрво причината треба да се бара во необичноста на едно занимање, функција, титула и сл. за жената. Во спротивно, како да се објаснат огромниот број феминативи кои не се чувствуваат ни најмалку како стилски обоени наспроти соодветните машки парници, а кои, инаку, произлегуваат од сфери во кои присуството на жената не се прима како необично: *учийелка, работничка, сйуденйика* итн.?

За реално да се оцени статусот на феминативите во македонскиот стандарден јазик потребно е едно сеопфатно проучување на истите. Таквото проучување мора да ги земе предвид сите фактори кои ја условуваат како употребата така и неупотребата на феминативите во македонскиот стандарден јазик.

Работејќи подолго време врз проблематиката на феминативите, дојдовме до следниве сознанија:

Факторите што ја условуваат употребата на феминативите во македонскиот јазик се: граматичката структура на македонскиот јазик, јасноста на исказот (дали станува збор за лице од машки или, пак, од женски пол) и економичноста на исказот.

Од друга страна, меѓу факторите што ја ограничуваат употребата на феминативите се вбројуваат: морфонолошките пречки, необичноста на едно занимање, функција и сл. за жената, меѓујазичните

влијанија, двосмислеността на некои искази што содржат феминативи и редунданцијата.

На некои од наброените фактори веќе се осврнавме, а во продолжение ќе го илустрираме и влијанието на другите.

Морфонолошките пречки се еден од факторите на ограничувањето на присуството на феминативите во македонскиот стандарден јазик. Имено, суфиксот *-ка* со кој најчесто се изведуваат феминативите, во одредени случаи се судира со завршоци на мотивирачки зборови со кои би формирал необични гласовни групи. Во таа смисла мое е да се зборува за блокирање на феминативните деривати од страна на формата на соодветниот машки парник. Особено непогодни за изведување феминативи се именките од машки род од следниов тип: *биолог*, *идеолог*, *психолог*; *демагог*, *йедагог*; *драматург*, *хирург*; *сипрашег* и други: *Драматург на проектот е Виолеџа Цолева*... Непогодни за деривација се и поголемиот број двослоени именки на *-ец* (*борец*, но *соборец* и *сборка*; *иворец*, но *чудоиворец* и *чудоиворка* итн.).

Меѓујазичните влијанија (конкретно влијанието од англискиот јазик) се уште еден фактор на ограничување на бројот на феминативите во македонскиот јазик. Имено, суштински различниот статус на граматичката категорија род во англискиот јазик (каде што има значително значење врз синтаксичката структура) и во македонскиот (каде, како што видовме, таа е мошне значајна на синтаксички план) условува различен статус на феминативите. Ако, пак, се има предвид масовното преведување од англиски јазик на македонски, кое оди по нагорна линија со тенденција така и да продолжи, тогаш јасно е дека преведувачите мора да го имаат предвид неидентичниот статус на феминативите во овие два јазика. Тоа, за жал, ретко е така, па почесто се среќаваат примери од типот *Камерон Диаз кариерата ја започнала како фотомодел*... *Мег Рајан, најсипарото дете на професор по математика и касинг-агенит*... отколку примери каков што е следниов: *Генералната секретарка не мое да го ирифатишо*.

И покрај тоа што во најголемиот број случаи токму феминативот е најсоодветниот избор во врска со лица од женски пол, понекогаш и присуството на соодветниот парник има свое оправдување. Така, на пример, во следнава ситуација не мое да стане збор за лош избор: *Јудит Полгар сипага меѓу најдобрите свейски шахистити*. Име-

но, употребата на феминативот би ги ограничила шаховските квалитети на унгарската велемајсторка на мнооеството “еенско лице-шахист”. Но, имајќи предвид дека таа во директните дуели со врвни шахисти од машки пол многу често излегува како победник, моее слободно да се каее дека е меѓу најдобрите и во рамките на мнооеството “човек-шахист”. Оттаму, употребата на соодветната именка од машки род, која, пак, е семантички немаркирана во однос на полот на лицето, е сосем прифатлива и мошне функционална во вакви случаи. Слично стојат работите и во следниов случај: *Марѓариџа Николовска-Цаца ја доби довербаџа на евројскиџе џарламентџарџи и сџана џрв македонски судиџа во џосџојаниоџи Евројски суд за човекови џрава во Сџразбур*. Оправдана е употребата на соодветниот парник од машки род (*судиџа*), и покрај тоа што е употребена во врска со лице од женски пол, затоа што употребата на феминативот (*судиџка*) моее да доведе до двосмисленост: дали се работи за првото женско лице од Македониџа што е ангаџирано во Европскиот суд или, пак, првото лице од Македониџа воопшто. Именката од машки род не е двосмислена во конкретниов исказ бидејќи укаеува дека се работи за првото лице од Македониџа воопшто.

Семантичката немаркираност на парниците од машки род, кои со соодветниот женски парник прават привативна опозиџиџа (на пр. *сџуденџи* : *сџуденџка*; *орѓанизатџор* : *орѓанизатџорка*), а не еквивалентна (на пр. *крал* : *квалиџа*; *сџареџ* : *сџариџа*; *убавеџ* : *убавиџа* итн.) понекогаш се користи за економизирање на исказот. Така, во деведесеттите години од овој век сосема чести се следниве примери: *Граѓаниџе на нашиџа земџа низ џесна и иџра џи џрославиџа новоџо-дишниџе џразниџи*. Овде, со именката од машки род се опфатени и лицата од машки пол, но и тие од женски. Но, првите броеви на весникот *Нова Македониџа*, од 1945 година, ни претставуваат една сосем различна состоџба. Имено, во време на коренити промени во општествено-политичките и економските услови на живеење феминативите биле искористени за потенцирање на новостекнатите права на жените, а тоа во конкретниов случај се однесува на новостекнатото право на жената да учествува во политичките избори: *...џраѓјаниџе и џраѓјанкиџе од џлавниоџи џрад на Македониџа... за џрв џаџи во исџориџаџа ја избраџа своџаџа народна власџи*. За употреба на машкиот парник со значење што ќе ги подразбере и женските лица, во услови на стекнување право на глас од страна на жените, не

моело никако да стане збор. Фактички, во тој период опозицијата *граѓанин* : *граѓанка* била еквиполентна, а со текот на времето, кога политичката рамноправност на жените станала реалност, преминала во привативна, како резултат на што именката од машки род моее да се употреби и за означување на женски лица: *Граѓаниите на нашата земја масовно излегоа на избори* (пример од 1994 година).

Воопшто, ако се споредат весници од постар и од понов датум моее да се забелее дека некои феминативи се значајно сведошто на промената на статусот на жената во општеството. Оваа промена се согледува врз основа на изменетата семантика на некои феминативи. Така, на пример, феминативот *министерка* според *Речник-от на македонскиот јазик*, кој одразува една постара состојба, значи “сопруга на министер”. Тоа е, секако, последица на тоа што во минатото функцијата министер била необична за жените, барем на нашиве простори. Меѓутоа, денес овој феминатив значи само “еенско лице со министерска функција”. Доказ за тоа се современите примери, какви што регистриравме во весникот *Нова Македонија: Министерката за одбрана на Финска Елизабет Рен, идниот месец ќе се повлече од својата функција...* Практично, како резултат на изменетата улога на жената во општеството, дошло до семантичко поместување кај феминативот *министерка*.

Прегледот на феминативите низ призма на публицистичкиот стил овозможува да се согледа статусот на феминативите во македонскиот стандарден јазик. Нивното бројно присуство на страниците на македонските весници е сведоштво за нивната функционалност во рамките на македонскиот јазичен систем, а воедно и сведоштво на подобрувањето на статусот на жената на нашиве простори. Феминативите, како припадници на една зборообразувачка категорија, не се карактеризираат со посебно експресивно значење во однос на соодветните парници од машки род, од кои најчесто се изведуваат. Доказ за тоа е и начинот на кој се употребуваат на страниците на македонските весници. Присуството односно отсуството на феминативите во македонскиот јазик, пак, се долеи на редица фактори, многу често меѓусебно испреpletени. И покрај тоа што моее да се набројат повеќе фактори коишто дејствуваат ограничувачки врз феминативите, сепак, најсилните фактори се на страната на феминативите, па затоа сметаме дека во иднина моее да се очекува зголемување на бројот на феминативите во македонскиот стандарден јазик.

Literatura

- Конески К., 1995, *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
- Корубин Б., 1984, *Нашата претседателка*, "Нова Македонија", 23.09.1984; стр. 10.
- Минова-Гуркова Л., 1984, *Претседател - претседателка*. Скопје: "Литературен збор" XXXI/5, 107-111.
- Минова-Гуркова Л., 1994, *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг.
- Саздов С., 1995, *Феминативите во весничкиот Нова Македонија од 1945 година - Македонскиот јазик од 1945 до 1955 година*. Скопје: Филолошки факултет, 189-192.
- Corbett G., 1991, *Gender*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne & Sydney: Cambridge University Press.
- Cruse D. A., 1986, *Lexical Semantics*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne & Sydney: Cambridge University Press.

Feminatives in Macedonian Standard Language Through the Prism of the Publicistic Register

Feminatives, defined as feminine gender nouns denoting exclusively females, and their status in Contemporary Macedonian language, observed through their presence in the publicistic register i.e. journalistic sub-register, are the subject of this work. The author notices that the number of feminatives on the pages of the Macedonian daily papers is very extensive. This, he believes, is a result of their functionality. At the same time the feminatives are an important testimony of the status improvement of the females in the society. The evidence gathered from the Contemporary Macedonian language material proves that the feminatives, in the Contemporary Macedonian language, do not possess inherent expressive meaning, as opposed to the masculine correlatives, as was believed in the past by some Macedonian linguists. The presence as well as the absence of the feminatives in the Macedonian language is a result of a number of factors, which are very often tightly intertwined. The factors that give rise to the presence of the feminatives are the grammatical structure of the Macedonian language, the clarity of the expressions (whether we talk about a male or a female person), as well as the economicity of the expressions. The factors against the feminatives are: morphological impediments, inter-lingual influence, redundancy, the ambiguity of some expressions that contain feminatives, the extra-linguistic situation. Although less in number, the stronger factors are on the side of the feminatives, so the author believes that their presence in the future can only increase.